

De Vlaamse Wacht.

Op den 2^{en} April 1915. wordt er te Antwerpen, Grabow, een Vlaamse vereniging gesticht onder 'Landspraak'.

De Vlaamse Wacht.

Die op 't naar huis gaan tracht

Doel en werking.

De Vlaamse wacht heeft voor doel bij al de Vlamingen, die zich hier in het kamp bevinden, Stambevoorliefde en Stammeelid te verwekken.

Hij beoogt de verhooging van de zedelijke en stoffelijke kracht van den Nederlandschen Stam.

Hij is werkzaam voor de handhaving en verbreiding der Vlaamse taal.

Hij streeft naar versterking van ons nationaliteitsgevoel, uitbreiding onzer handelsbetrekkingen en ontwikkeling onzer nijverheid.

Hij ondersteunt pogingen tot vestiging van handelskruisen in den vreemde.

Hij tracht hare leden handelsbetrekkingen te brengen in die landen waar ze verlabdingen heeft: in Nederland, België, Oost- en West-Indië, Zuid-Afrika.

Hij bestrijdt, door zijn orgaan en voorlichting der pers, lasterlijke aantygingen of beschouwingen tegen ons volk en onze taal gericht.

Hij verbijdt het Vlaamse lied, geeft geschriften uit, sticht Vlaamse leeschrijven, bevordert het Vlaamsch onderwijs, en streeft tot het bekomen van een Vlaamse Hoogeschool.

Erredt vooral op, waar de Vlaamse Stam huist of wordt bevestigd.

De Vlaamse wacht wil ook bij hare leden te Antwerpen, Grabow, even als hunne Fransche broeders een gezellig

uurtje doorbrengen, met het aanleeren van Vlaamse volksliederen, of het geven van voordrachten, goeds de geest die deze tijden goed gespannen is, wat te verlichten, of op te wekken.

Werking.

Art 1. De Vlaamse wacht wil door hare werking bij de Vlamingen in dit kamp de toestanden bekend maken die tegenwoordig nog heerschen in ons Vlaamsche land.

Art 2. Hij wil ook aan hare leden inbrengen, wat ze na dezen oorlog

De oprichtingsakte van de Vlaamse Wacht in het kamp van Alten-Grabow

De speurtocht naar de vroegste sporen van flamingantisme in de Duitse krijgsgevangenenkampen tijdens de Eerste Wereldoorlog heeft nog lang niet alles opgedolven. Tot dusver was de aandacht nogal eenzijdig gericht op Göttingen. Dit kamp had sinds de lente van 1915 met *Onze Taal* een Vlaams blad dat op grote schaal verspreid werd. Verder in de oorlog concentreerden de Duitse inspanningen zich op dit kamp en werden beloftevolle Vlaamse soldaten systematisch naar Göttingen overgebracht zodat ze intensief konden bewerkt worden. Daardoor was de activistische invloed daar het sterkst en dat trok de aandacht van de historici.¹

Maar ook in sommige andere kampen was er Vlaams leven vanaf de vroege lente van 1915. Dat was onder meer zo voor Alten-Grabow. Alleen beschikten we voor dit kamp tot dusver over vrijwel geen gegevens. Maar daar kwam recentelijk verbetering in. Op 19 mei 1987 schonk dochter Sophia het archief van haar vader Aloïs Valgaeren – gewezen gevangene van dit kamp – aan het ADVN. Hierin zit een schriftje met blauwe kaft.² Daarin staan teksten te lezen die meer licht werpen op die vroegste geschiedenis. Het gaat onder meer om *standregelen*, zoals statuten destijds heetten, die verwijzen naar de oprichting van een flamingantische organisatie in het kamp op 2 april 1915. Dat is erg vroeg. Het loont de moeite ze integraal te publiceren en op zoek te gaan naar de historische context.

Alten-Grabow, noch Aloïs Valgaeren komt voor in de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Deze bronnenstudie biedt de gelegenheid om deze lacune enigszins op te vullen.

1. Voor gegevens en literatuurverwijzingen betreffende het kamp van Göttingen zie W. Dolderer, *Deutscher Imperialismus und belgischer Nationalitätenkonflikt: die Rezeption der Flamenfrage in der deutschen Öffentlichkeit und deutsch-flämische Kontakte 1890-1920*, Melsungen, 1989.

2. ADVN, Archief Aloïs Valgaeren, AC27. De doos met documenten draagt het nummer D233 en het overdrachtsnummer 87/124. Het schriftje zit in dossier D233(1), nr. 2.

Op de bladzijde hiernaast en op de volgende bladzijde de eerste vier pagina's van de oprichtingsakte (zie pp. 220-221 voor de transcriptie van de tekst).
[ADVN, BE ADVN AC27 – Archief Aloïs Valgaeren, D233(1)]

zullen te doen hebben.

Art 3. Hij spoort hare leden aan
bij hunne te huiskomst, zich zoo veel
mogelijk aan te sluiten bij vlaamsche
kringden of vereenigingen in hunner
streek.

Art 4. Elk wil zij het nut doen
uit schijnen welke zij kunnen be-
kopen door eendrachtig samenwerken.

Reglementsbestuur.

De vlaamsche wacht, heeft als bestuur
leden.

Een voorzitter.

Een ondervoorzitter.

Een schrijver.

Een gouden schrijver.

Voor elke tien (10) leden
een raadslid.

Reglement over leden.

De deelnemende leden, van de
vlaamsche wacht, zullen zich gedragen
naar de voorschriften van het reglement.

De vlaamsche wacht mengt zich
niet in politieke zaken en geschillen.
Art 1. Er zal uitsluitend een vor-
drachtavond, met aanleiding van
vlaamsche volksliederen, gehouden
worden.

Art 3. Elk lid verplicht zich
daar waar hij kan zijne moeder-
taal te doen oefenen.

SOLDAAT ALOÏS VALGAEREN EN ALTEN-GRABOW

Het kamp van Alten-Grabow lag zowat in het midden van het Duitse keizerrijk. Volgens de website van de Bundeswehr 'Altengrabow Truppenübungsplatz', werd het terrein op 1 april 1895 officieel opengesteld als oefenterrein. Het kamp ligt 35 km ten oosten van de stad Magdeburg. De plek bestaat uit arme zandbodem, over het algemeen begroeid met heide en grassen en is relatief schaars bebost. Wat betekent dat de zomerhitte, de regen en de wind er vrij spel hebben. De website vermeldt kort dat net buiten het oefenterrein, dicht bij het dorp Dörnitz, tijdens de Eerste Wereldoorlog een kamp werd ingericht voor krijgsgevangenen dat de naam van het oefenterrein kreeg.

De man in wiens archief het schriftje werd gevonden, kwam daar dus terecht, in houten barakken te midden van Duitse prikkeldraad. Hij had zich het leven zonder twijfel heel anders voorgesteld. Aloïs Valgaeren kwam ter wereld in Grobbendonk op 19 februari 1881 maar woonde bij het begin van de oorlog in Antwerpen aan de Sint-Paulusplaats 23. Hij was er werkzaam bij de stedelijke trammaatschappij. In 1914 moest hij het uniform aantrekken om de neutraliteit van België en de onschendbaarheid van de grenzen te gaan verdedigen. Hij behoorde nog tot de militieklassen uit de lotelingentijd.³

Valgaeren trad in militaire dienst op 4 juli 1901 als milicien. En dat nog wel bij het cavalerieregiment der 1ste Gidsen – '*les Guides*' – dat in Brussel zijn kazerne had en vaak optrad als koninklijk escorte. Het was een echt paraderegiment met napoleontisch aandoende, kleurrijke uniformen. Opmerkelijk is dat daarna vermeld staat dat hij van 1 oktober 1901 tot 31 mei 1905 in "*service active*" was. Hij is dus na enkele maanden toegetreden tot het beroepskader. Dat bleef hij slechts enkele jaren. Op 15 juni 1905 werd hij met onbepaald verlof gezonden en was hij reservist. Op 25 juni 1909 hevelde de militaire administratie zijn naam over naar de lijsten van het *Régiment du train*, bij het transport dus. Op 1 oktober 1909 werd hij definitief ingedeeld bij de reserve.

De ongerustheid over de wapenwedloop in Europa – en in het bijzonder tussen Frankrijk en Duitsland – was ook in België met zijn klein en verouderd leger erg levendig. Het debat leidde tot een nieuwe dienstplichtwet in 1909 en nog eens in 1913. Door deze wetten werd het lotelingsysteem afgeschaft en vervangen door de algemene dienstplicht. Dat zorgde voor een veel grotere toestroom van rekruten en daarmee kon het leger in de komende jaren fors uitgebreid worden.⁴

3. Zijn soldatendossier is te vinden in het Documentatiecentrum van het Koninklijk Legermuseum onder het stamboeknummer 6023779.

4. L. De Vos, *Het effectief van de Belgische krijgsmacht en de militiewetgeving, 1830-1914*, Brussel, 1985.

Valgaeren bleef ondertussen netjes op de lijsten van de reserve staan. Als oudere reservist werd men doorgaans ingedeeld bij de zogenaamde 'vesting-troepen' wat betekende dat men bij mobilisatie naar een van de grote vestingen moest om dienst te doen in of bij de forten of de depots van Antwerpen, Luik of Namen. De gevechtseenheden van het veldleger werden in dat geval aangevuld met de jongste lichten. Valgaeren belandde echter bij de zogenaamde c.t., het Corps de Transport of 'Vervoerkorps' in legervlaams. Vermoedelijk kon hij overweg met paarden, mede dankzij zijn tijd bij de Gidsen. Hij was bovendien werkman-opsichter bij de Antwerpse trammaatschappij en geen analfabeet zoals zovele soldaten uit de lotelingentijd. Hij had een diploma lager middelbaar onderwijs. Als het om transport ging, kon hij in het leger stellig diensten bewijzen.

De sterk toenemende oorlogsdreiging in de zomer van 1914 werd door de Belgische regering gepareerd met de afkondiging van de mobilisatie. Toen Valgaeren in de vroege uren van 1 augustus zijn oproepingsbrief in de handen gestopt kreeg, was hij met zijn 33 jaar bijna oud genoeg om van zijn militaire verplichtingen verlost te zijn. De internationale politiek besliste er anders over en hij moest zijn vrouw Maria Thérésia Gulickx en zijn twee kinderen verlaten.⁵

Hij werd nu toegevoegd als soldaat 1ste klasse aan de transporteenheid van de 4de Legerdivisie. Hij kwam dus terecht bij een grote gevechtseenheid van het veldleger. Het hoofdkwartier zond deze divisie naar de vesting Namen. Dat betekende dat deze soldaten relatief ver van de Duitse grens verwijderd zaten en alvast veel minder direct bedreigd werden dan de troepen die zich moesten concentreren binnen de vesting Luik.

Dat gaf hen evenwel maar een paar weken respijt. Het Duitse leger rukte, na de overrompeling van Luik, snel op in de richting van Namen. Ook die vesting wilde het uit de weg ruimen om de opmarsroute naar Frankrijk vrij te maken voor de noordelijke vleugel van hun troepenmacht op het westelijke front. Op 20 augustus begon de aanval op de perimeter van de vesting. Het duurde niet lang of de verdediging kraakte onder het geweld van de Duitse overmacht. Er werd bevel gegeven aan de 4de Legerdivisie om zich aan de Duitse greep te onttrekken. Maar niet elke militair slaagde daarin. Valgaeren werd op 24 augustus door de Duitsers krijgsgevangen genomen. Voor hem waren de gevechten voorbij.

Hij was niet de enige. De eerste weken van de oorlog brachten voor het Belgische leger zware aderlatingen. De historische dienst van de krijgsmacht berekende na de oorlog dat de strijd bij Luik, de vijand ongeveer 15 000 en die bij

5. ADVN, Archief Aloïs Valgaeren, AC27, D233(3), nr. 19: Het rantsoenboekje van het Hulp- en Voedingskomiteit vermeldt mevrouw Valgaeren, ° 27 februari 1879, Joannes ° 23 augustus 1907, Sophia ° 7 juni 1909.

Namen 17 000 krijgsgevangenen opleverde. De toestroom aan Belgische krijgsgevangenen bleef de maanden daarna duren, al verminderde de intensiteit gevoelig. Tot en met de chloorgaslag bij Steenstraat tussen Diksmuide en Ieper, einde april 1915, verloor het Belgische leger ongeveer 39 000 man aan krijgsgevangenen.⁶

Bij die krijgsgevangenen waren uiteraard soldaten die als overtuigde flaminganten de oorlog waren ingestapt. Valgaeren was er zo een. Volgens zijn eigen naoorlogse bekentenis, kende hij August Borms al van voor de oorlog en dat klopt want hij behoorde in 1911 tot de oprichters van de Groeningewacht in Merksem, de Antwerpse gemeente waar hij en Borms woonden.⁷ De Groeningewacht was een radicale groep jongere militanten die ideologisch nauw aanleunden bij het Algemeen Nederlands Verbond (ANV). Zij kozen uitdrukkelijk voor levensbeschouwelijke neutraliteit en lieten de taalstrijd primeren op alle andere politieke strijdpunten. Hun horizon reikte verder dan Vlaanderen. Alle gebieden waar het Nederlands werd gebruikt, behoorden tot hun belangstellingssfeer. Het kwam er in hun ogen op aan de Groot-Nederlandse banden te versterken. Ze waren er daarnaast – onder invloed van Borms – van doordrongen dat de Germaanse rasachtergrond van de Vlamingen principieel een politieke draagwijdte had en dat de Vlaamse taalstrijd niet alleen een intern-Belgische zaak was, maar kaderde in de eeuwenoude tegenstelling tussen Latijnen en Germanen.⁸

Nu moeten we de blik richten op het eigenlijke onderwerp van deze bronnenstudie.

DE TEKST VAN DE OPRICHTINGSAKTE

De tekst die onze bijzondere belangstelling verdient, is te vinden in het archief van Valgaeren. Het gaat om een schriftje met blauwe kaft. Daarop staat een etiket geplakt waar echter niets (meer?) op te lezen valt. De eerste pagina is eveneens blanco. Daarna volgt er in verzorgd handschrift een tekst. Het manuscript is vrijwel zonder verbeteringen, wat doet vermoeden dat er eerder al kladversies werden gemaakt.

6. Koninklijk Legermuseum, 'Ruslandarchief', doos 3708, map 185-14-1313.

7. AMVC-Letterenhuis, dossier Groeningewacht, nr. G 838 D: Brief van Borms aan bestuursleden van de Groeningewacht te Berchem, 1 augustus 1911. Daarin vermeldt hij dat de afdeling Merksem als bestuursleden heeft: zichzelf als voorzitter, Jan Hainaut als ondervoorzitter en Valgaeren als penningmeester. Zie ook ARA, Raad van Vlaanderen, D127: Correspondentie en rapporten van C. Rousseu betreffende de krijgsgevangenen. In deze documenten staan sporadisch summie gegevens over Valgaerens leven voor de oorlog.

8. Over de 'Germaanse' gedachtegang zoals Borms die propageerde: L. Vandeweyer, *Het verschil tussen Germanen en Latijnen. Bron van antibelgicisme?*, in: M. Beyen & G. Vanpaemel (red.), *Rasechte wetenschap? Het rasbegrip tussen wetenschap en politiek voor de Tweede wereldoorlog*, Leuven-Amersfoort, 1998, pp. 157-165.

“De Vlaamsche ‘Wacht’

Op den 2de April 1915 werdt er te Alten-Grabow, eene vlaamsche vereeniging gesticht onder “kenspreuk”

De Vlaamsche Wacht

Die op ‘t naar huis gaan tracht

Doel en werking.

De Vlaamsche wacht heeft voor doel bij al de Vlamingen die zich hier in het kamp bevinden. Stambewust<+zijn> en stameenheid verwekken.

Zij beoogt de verhooging van de zedelijke en stoffelijke kracht van den Nederlandschen stam.

Zij is werkzaam voor de handhaving en verbreiding der vlaamsche taal.

Zij streeft naar versterking van ons nationaliteitsgevoel, uitbreiding onzer handelsbetrekkingen en ontwikkeling onzer nijverheid.

Zij ondersteunt pogingen tot vestiging van handelshuizen in den vreemde.

Zij tracht hare leden handelsbetrekkingen te bezorgen in die landen waar ze vertakkingen heeft: in Nederland, België, Oost en West-Indië, Zuid-Afrika.

Zij bestrijdt door eigen orgaan en voorlichting der pers lasterlijke aantijgingen of beschouwingen tegen ons volk en onze taal gericht.

Zij verbrijdt het vlaamsche lied, geeft geschriften uit, sticht vlaamsche boekerijen, bevordert het vlaamsch onderwijs, en streeft tot het bekomen eener Vlaamsche Hoogeschool.

Treedt overal op, waar de vlaamsche stam kwijnt of wordt bedreigd.

De vlaamsche wacht wil ook bij hare leden te Alten-Grabow, even als hunne fransche broeders een gezellig uurtje doorbrengen, met het aanleeren van vlaamsche volksliederen of het geven van voordrachten, zodoende de geest die deze tijden zoo gespannen is, wat te verlichten, of op te wekken.

Werking.

Art 1. De vlaamsche wacht wil door hare werking bij de Vlamingen in dit kamp de toestanden bekend maken die tegenwoordig nog heerschen in ons vlaamsche land.

Art 2. Zij wil ook aan hare leden inboezemen wat ze na dezen oorlog zullen te doen hebben.

Art 3. Zij spoor<d>t > hare leden aan bij hunne thuiskomst zich zooveel mogelijk aan te sluiten bij vlaamsche kringen of vereenigingen hunner streek.

Art 4. Ook wil zij het nut doen uitschijnen welke zij kunnen bekomen door eendrachtig samenwerken.

Reglementsbestuur

De vlaamsche wacht heeft als bestuurleden
Een voorzitter
Een ondervoorzitter
Een schrijver
Een tweeden schrijver
Voor elke tien (10) leden een raadslid

Reglement voor leden

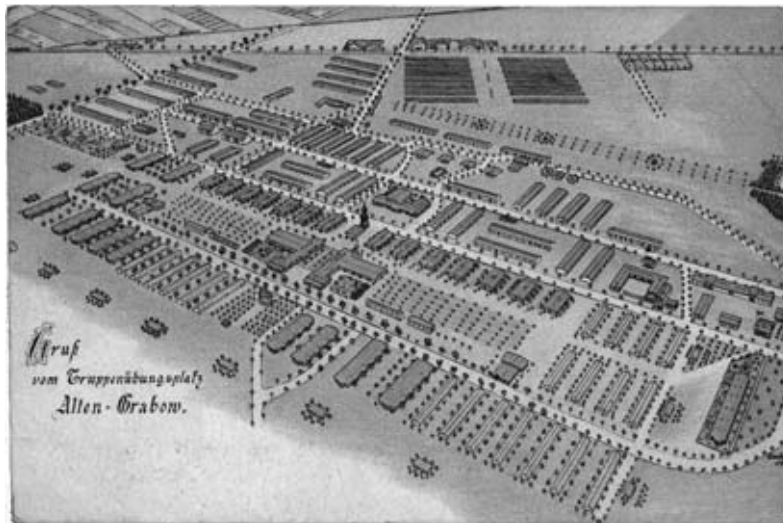
De deelnemende leden van de vlaamsche wacht, zullen zich gedragen naar de voorschriften van het reglement.

Art 1. De vlaamsche wacht meng<d>>t > zich niet in polletieke zaken en geschillen.

Art. 2. Er zal wekelijksch eene voordrachtavond met aanleering van vlaamsche volksliederen gehouden worden.

Art 3. Elk lid verplicht zich daar waar hij kan zijne moedertaal te doen gelden."

Daarna werden zes bladzijden uit het schriftje gesneden. Het is uiteraard onbekend of daar eventueel wat op te lezen viel. Maar verder in het schriftje zijn er nog meer belangwekkende teksten. Zij laten ons toe zicht te krijgen op de historische context waarbinnen deze opmerkelijke tekst op papier werd gezet.

Prentbriefkaart "Gruß von Truppenübungsplatz Alten-Grabow" met plattegrond van het kamp, s.d.
[ADVN, VPR49]

DE REST VAN HET SCHRIFTJE

Het schriftje werd omgekeerd en er werd herbegonnen met schrijven aan de achterkant ervan.

De eerste tekst is een fors ingekorte versie van bovenstaande tekst. Die werd nadien dan nog eens grondig overschreven in een ander, krachtig handschrift met een blauwer getint, scherp potlood. Het is belangwekkend te zien wat er dan wel moest gewijzigd of geschrapt worden. Om te beginnen werd het woord "Wacht" vervangen door "Verbond". Bij de oude titel hoorde bovendien een tweede luik: "Die op 't naar huis gaan tracht". Deze zin werd volledig doorstreept. Verder waren er niet veel verschillen al werd de "Vlaamsche" taal nu de "Nederlandsche". Ze klonk heel wat minder ambitieus Groot-Nederlands en was veel meer toegespitst op het dagelijkse leven in het krijgsgevangenkamp. Een belangrijke toevoeging was dat het verbond "zijne behoeftige kameraden ter hulp" wilde komen. Dat werd uitgelegd als "eene omhaling doen voor de ziekelijke Belgen, hun eenige versterkende levensmiddelen aan te schaffen." Daarbij wilden de initiatiefnemers er ook voor zorgen dat er "eene boekerij met degelijke nederlandsche boeken ingericht" zou worden. Het reglement voor de leden schreef ook voor dat er "wekelijksch eene voordracht gegeven zal worden met het aanleeren van vlaamsche volksliederen".

Vermoedelijk waren de statuten onderwerp van discussie want er staat zelfs nog een derde versie in dit schriftje, voorafgegaan in de linkerbovenhoek door "Het Vlaamsch Verbond". Dit was een nog kortere versie waarvan de Groot-Nederlandse bekommernissen en plannen voor de naoorlogse tijd vrijwel niets meer te merken is. De titels van de bestuursleden staan in een configuratie die het mogelijk maakt om een handtekening te plaatsen. Vermoedelijk diende deze derde versie als een soort laatste proef vooraleer de tekst als definitief werd beschouwd. De Groot-Nederlandse bevlogenheid had plaatsgemaakt voor de nuchterheid die nu eenmaal aangewezen is in een barakkenkamp te midden van prikkeldraad en strenge tucht. Met de uitgebreide versie van de standregelen die onderwerp is van deze bronnenstudie, was het immers niet vanzelfsprekend om bij de grote massa van de Vlaamse soldaten enig enthousiasme op te wekken. Maar ze is wel tekenend voor de overtuiging van de initiatiefnemers. Is de afzwakking en vereenvoudiging die we in de andere teksten opmerken het gevolg van de inbreng van heel wat minder radicaal denkende soldaten? Een antwoord hierop is er voorlopig niet.

Het valt op dat in de aanhef van de drie versies telkens staat dat de vereniging "werd" opgericht op 2 april 1915. Al kan het niet anders of de tekst was voordien al grondig voorbereid. In ieder geval werd meteen na de oprichting van de vereniging in het schriftje een ontwerp gemaakt voor een pamflet en/of affiche die leden moest werven voor de vereniging. Daarbij werd de nadruk gelegd op het feit dat lidmaatschap "geene geldelijke verplichtingen" met zich meebracht. Er werd aangegeven waar en bij wie de kandidaat-leden zich konden aangeven. Er werd

uiteraard rekening gehouden met de bestuurlijke indeling van het kamp dat bestond uit bataljons, onderverdeeld in compagnies, die elk een aantal barakken telden. Zo zien we voor het eerst namen van soldaten die verantwoordelijkheid wilden opnemen. A. Valgaeren werd voorgesteld als bibliothecaris en verder zien we nog de namen L. De Vriendt, Verhulst en De Vroye. In ieder geval werd ook verwezen naar een komende elfjulliviering. Voor deze uitdrukkelijk Vlaamse manifestatie werden de kandidaat-medewerkers echter uitsluitend naar Valgaeren als contactpersoon verwezen.

Vier man is niet veel. Hebben we daarmee de initiatiefnemers beet? Niet allemaal in ieder geval. Belangrijk voor een goed begrip van de jonge organisatie is volgende tekst:

“ ‘Volgende plakbriefje werd door ons aangeplakt nadat we reeds 125 leden telden op 26 mei 1915.’

Vlamingen

Eene Vlaamsche vereeniging is tot stand gekomen

Te Alten-Grabow met kenspreuk

“De Vlaamsche Wacht”

Wij doen een oproep aan alle ware Vlamingen zich bij deze vereeniging aan te sluiten

Voor alle inlichtingen gelieve zich te wenden tot het voorlopig bestuur.

1^e bataillon bar 1 Van Acker Edgard

1^e bataillon bar 2 Valgaeren Aloysius

2^e bataillon bar 25 De Vriendt Leon

2^e bataillon bar 82 Van Nieuwenhuysse Clovis

3^e bataillon bar 74 Verhulst Petrus

3^e bataillon bar 95 De Vroye Hendrik”

Daarmee beschikken we dus al over zes namen uit de groep voortrekkers en weten we dat ze 125 leden telden, een kleine twee maanden na de oprichting. Behalve dat de woorden wacht en verbond blijkbaar nog altijd door elkaar werden gebruikt, is dat numerieke resultaat, na bijna twee maanden ledenwerving, zeker niet slecht te noemen. Blijkbaar was ook het zelfvertrouwen daarmee toegenomen en bestond de behoefte om van het flamingantische programma werk te maken. Op dezelfde datum van 26 mei werd een brief in het Frans bezorgd aan de adjudant die – vermoedelijk was hij de ouderdomsdeken – fungeerde als woordvoerder en leider van de Belgische krijgsgevangenen in het kamp.

Ook deze tekst wordt in zijn kern in het schriftje weergegeven. De ondertekenende bestuursleden zijn voorzitter De Vriendt, ondervoorzitter Valgaeren en schrijver Van Nieuwenhuysse. Daarmee kennen we van enkele initiatiefnemers

hun functie binnen het bestuur. Ze wijzen er zeer beleefd op dat ze spreken in naam van *“des camarades Belges, dont les parents ignorent totalement la langue Française”*. Daarom eisen ze dat er ook Nederlandstalige kaarten en brieven komen waarmee de krijgsgevangenen contact kunnen leggen met hun familie. Ze hadden vastgesteld dat de documenten die de Vlaamse en de Franstalige soldaten kregen, onderling verschillend waren. Spijtig genoeg is de rest van de zin onleesbaar waardoor we niet precies weten waarover het ging. Het voorlopig bestuur van de wacht had zich daarom tot de Duitse kampautoriteiten gewend. Die hadden geantwoord dat ze de formulieren maar moesten vragen. Daarom wenden ze zich met deze brief tot de Belgische kampadjudant. Het ging blijkbaar om brieven en kaarten die voorgedrukt waren en waarvan het gebruik verplicht was voor de familie wanneer ze naar de krijgsgevangenen in Alten-Grabow wilden schrijven. De soldaten moesten die formulieren uiteraard eerst bezorgen aan hun familie. De slotzin klonk als volgt: *“Nous comptons sur vous, Mon Adjudant, pour que satisfaction soit donnée à des Belges qui désirent avoir des nouvelles de leurs familles aussi souvent que est possible.”* Dit werd gevolgd door een onderdanige beleefdheidsformule en getekend door *“Le Comité de la Garde Flamande”*.

Het loont de moeite om de woonplaats van de bestuursleden even onder de loep te nemen. De Vroye is van Tienen waar hij voor de oorlog fabrikant was van fietsen en brommertjes⁹, Verhulst van Hoboken, Van Nieuwenhuysse woonde in Kortrijk, De Vriendt in Middelkerke-Oostende (hij geeft beide gemeenten op omdat het waarschijnlijk om de verbindingstraat gaat). Van Acker woonde eveneens in Oostende en was een van de weinige leden – nr. 119 in de ledenlijst in het schriftje – waarbij een beroep vermeld staat. Hij was namelijk *“hoofdbewaker lusthoven”*, en hield dus vermoedelijk toezicht op een villawijk in de koningin der badsteden.

De protestbrief aan de kampadjudant was duidelijk het gevolg van een dispuut rond de achterstelling van het Nederlands. Maar gebeurde er nog meer? Bij het schriftje hoort nog een notitie op een andere papiersoort en in heel ander handschrift met de titel *“Boekerij”*. We weten al dat dit de opdracht was van ondervoorzitter Valgaeren. Deze notitie is een schema voor een artikel of een voordracht die een terugblik wil bieden op de bibliotheekwerking gedurende de afgelopen maanden. Het lijkt natuurlijk op gehakt stro want de tekst bestaat volledig uit trefwoorden die als geheugensteuntje dienst doen, meer niet. Toch geeft dit aanwijzingen voor de verdere geschiedenis van de Vlaamse Wacht in dit kamp en antwoorden op de vraag of het flamingantisme kon omgezet worden in de praktijk en met welke problemen de initiatiefnemers te kampen kregen. Daarom nemen we de tekst integraal over.

9. Zie ook ARA, Raad van Vlaanderen, D 66/2, dossiers van Nationaal Verweer, dossier nr. 460: Raphael De Vroye.

“ontstaan – boeken geschonken door E.H. aalmoezenier – kosten ontvangen door Verbr.¹⁰ Antwerpen – verdere uitbreiding – datums – reglement voor het uitleenen der boeken – hoe de boekerij werd opgevat door de Belgische overheden – nog immer meer uitbreiding – neemt een geheel travee in beslag – aankomst van nog andere boeken – eerste statistiek – nog andere boeken worden gezonden – wat dit medebrengt – boekbinders gestadig aan 't werk – vanaf 29 september is abonnementsprijs op de helft verminderd 0,45 {?} – wat er met het geld geschiedt – ondersteuning aan liefdadige genootschappen – opgerezen moeilijkheden met het Belgisch Komiteit – onderhouden met de Belgische en Duitse overheden – in 't begin bevatte de boekerij ook een honderdtal Fransche boeken – zijn later geschonken aan de katholieke Fransche boekerij¹¹ – bevatte dan nog slechts vlaamsche boeken – fransche boeken Rousseeu – moeilijkheden.

Uitgegeven schriften en plakkatens: Voorwaarden – Mooie reklaamplaat met de kop van H. Conscience – veel ophef.

Brief aan Rousseeu geschreven op verzoek der Kommandantur en verschenen in Antwerpen Boven.”

Deze summier tekst dateert vermoedelijk van ergens uit de herfst van 1915 en hij geeft ons een aantal aanwijzingen waarmee we verder kunnen op onze zoektocht. Valgaeren komt, hoe langer hoe meer, naar voren als een drijvende kracht. Op het einde van de bovenstaande tekst wordt vermeld dat de Duitse kampoverheid vroeg om een brief te schrijven aan Rousseeu die dan verscheen in een blad met de naam *Antwerpen Boven*. Er werd dus al vroeg openlijk contact gelegd met Antwerpen en nog wel op vraag van de Duitsers. Dat is een opmerkelijk feit. Overigens kon de kampleiding de naam Rousseeu alleen maar kennen als ze daarover eerder al was gecontacteerd. Dat zal dan wel uit België gekomen zijn en dan meer bepaald uit Antwerpen. Valgaeren kwam uit de flamingantische kringen rond August Borms en bij deze man ligt de zenuwknop; al is ook Cyriel Rousseeu in deze duidelijk een cruciaal figuur. Blijft de vraag hoe het op dat ogenblik zat in Valgaerens thuisstad en wat er dan wel in *Antwerpen Boven* verscheen?

ALTEN-GRABOW WORDT EEN BEKEND BEGRIP IN ANTWERPEN

Al in de vroege lente van 1915 kregen de vooraanstaande Vlaamsgezinden in de havenstad in de gaten dat de Duitsers een *Flamenpolitik* voerden en dat sommige vooroorlogse militanten daar niet ongevoelig voor waren. In Antwerpen was August Borms de voorman van de mannen die neigden tot samenwerking met de bezetter. Samen met andere leden van de Groeningewacht was hij al vanaf het einde van 1914 weer beginnen vergaderen. Hij had ook contact met Max Gerstenhauer, een

10. Het woord “Verbr.” slaat op de Verbroedering van Vlaamsche Tol- en Accijnsbedienden.

11. Het kamp telde ook ettelijke duizenden Franse gevangenen.

Duitse pangermaanse militant uit de vooroorlogse tijd die nu door het bezettingsbestuur in Antwerpen werd ingezet om op zoek te gaan naar Vlamingen die mogelijk tot samenwerking bereid zouden zijn.¹²

Ook in Gent was dat beïnvloedingsproces bezig. De daardoor zeer wantrouwig geworden Gentse leider Alfons Sevens stuurde Borms een brief om zijn mening betreffende de Duitse invloed te horen. Sevens had met zijn blad voor de oorlog de Groeningewachters een forum geboden. Hij kende Borms goed. Borms schreef op 3 april 1915 – een dag na de stichtingsvergadering in Alten-Grabow – terug. Borms zei dat hij blij was dat de Vlaamse beweging herleefde. Dat dit gebeurde terwijl een bezetter het land in zijn greep had, was volgens hem géén argument. De Vlaamsgezinden konden immers hun eigen koers varen: *“Mijn standpunt is, zoals het altijd was: Vlaamse zelfstandigheid. Noch Frans, noch Duits, maar ons zelf zijn.”* Hij kondigde Sevens aan dat hij in de havenstad van start zou gaan met een nieuw blad onder de titel *Antwerpen Boven*. Borms wilde met dit blad de jonge militanten bereiken die voor de oorlog al aangetrokken werden door de Groeningewacht. Om de veertien dagen moest dit nieuwe blad Borms' visie op de noodzaak tot voortzetting van de Vlaamse beweging – ook in tijden van Duitse bezetting – propageren.

Borms verzekerde de Gentenaar dat hij niet bang hoefde te zijn voor Duitse machinaties. Het ultieme argument daarvoor vond hij bij de soldaten in het leger achter de IJzer en bij de krijgsgevangenen in de Duitse kampen. Hij onderstreepte dat de Vlaamsgezinden in uniform een flamingantische herleving goedkeurden en er zelfs aan meededen. Dus waarom zouden zij – flaminganten in het bezette land – dan afzijdig blijven? *“Van onze soldaten, zowel uit Frankrijk als uit Duitsland, krijgen we allerbeste nieuws: overal wint de Vlaamsgezindheid veld.”* Hij verwees daarbij naar een brief van Julius Midy uit het krijgsgevangenkamp in Soltau waarin stond dat er daar een afdeling van het ANV was gesticht. Over Alten-Grabow repte hij niet.¹³

We weten niet wat Sevens van deze brief vond. Zijn antwoord is niet bekend. Maar erg opbeurend zal hij Borms' visie niet gevonden hebben. Hij maakte zich net wél grote zorgen over het karakter van het herlevend flamingantisme. Per slot van rekening hadden verscheidene Gentse ANV-bestuurleden zich ondertussen openlijk ontpopt tot Duitsgezinden en dat gebeurde met steun van de plaatselijke bezettingsoverheid. Daar was Sevens woedend over. Die Duitse invloed was toch voor iedereen zichtbaar? Hij heeft zeker de bedenking gemaakt hoe Borms dan de stichting van een ANV-afdeling in een Duits kamp kon zien als een uiting van Vlaams leven? En Sevens beseftte maar al te goed dat het blad dat Borms ging uitgeven met handen en voeten gebonden was aan de Duitse censuur.

12. C. Van Everbroeck, *August Borms. Zijn leven, zijn oorlogen, zijn dood*, Antwerpen, 2005, pp. 77-84.

13. AMVC-Letterenhuis, dossier August Borms, B 745: Brief van Borms aan Alfons Sevens, 3 april 1915.

Dan was het wachten tot *Antwerpen Boven* verscheen, enkele dagen later. Het blad stelde zich voor als het orgaan van de Groeningerwacht. Het huldigde de gedachtegang die Borms in zijn brief aan Sevens had geschetst. Het bezettingsregime mocht geen obstakel zijn voor Vlaamse actie. Het duurde niet lang eer er over de krijgsgevangenenkampen werd gesproken. In het nummer van 1 mei werd met tevredenheid aangestipt dat Julius Midy, soldaat van het 8ste Linie, voorzitter van de Groeningerwachtafdeling in Berchem vóór de Duitse inval, nu krijgsgevangen was in het kamp van Soltau. Er was niet alleen opluchting vanwege het feit dat hij de gevechten bij de Duitse inval had overleefd. De tevredenheid gold ook het feit dat zijn gevangenschap Midy niet belette om opnieuw de hand aan de flamingantische ploeg te slaan. In het kamp stichtte hij een ANV-afdeling onder de soldaten. De brieven van Midy werden in extenso afgedrukt om aan te tonen dat hij daarbij succes had. Dat feit werd zelfs uitvoerig geëvoceerd. Het verleende immers gezag aan Borms' bewering dat er dan geen enkele reden meer kon zijn voor de geestesgenoten in het bezette land om daarbij achter te blijven.¹⁴

Het was overigens niet alleen Midy die zich in Duitsland roerde. Het blad beloofde: "*Uit andere kampen ontvingen we even verheugend nieuws: daarover meer in ons volgend nummer.*" En inderdaad verscheen op de frontpagina een grote kop met de aankondiging: "*Onze krijgsgevangenen in Duitsland. Zie blz. 2*". Het blad toonde zich verheugd dat de kameraden, ginder in Duitsland, nu nog 'Vlaamser' dachten dan vroeger. Ten bewijze publiceerde het weer enkele citaten uit brieven van Midy.

Het kan bijna niet anders of de gevangen Groeningerwachtleden werden actief opgezocht en gestimuleerd tot het schrijven van brieven met de bedoeling die te publiceren. Hoe en met welke argumenten werden de contacten met de Duitse kampen gelegd? Ondertussen hadden Borms en enkele vrienden een actie op touw gezet om de soldaten lectuur te bezorgen. Met dat argument konden ze ook openlijk contact zoeken met de bezetter, die daar overigens helemaal niet afkerig tegenover stond. Per slot van rekening had het bezettingsbestuur vanuit Berlijn opdracht gekregen een *Flamenpolitik* te voeren en dan nog liefst in termen die het mogelijk maakten om toenadering te zoeken tot Nederland. De liefhebbers van de Groot-Nederlandse ANV-retoriek van voor de oorlog waren daarvoor, binnen de Vlaamsgezinde kringen, uiteraard het meest vatbaar. Borms en zijn Groeningerwachtkameraden vormden in de havenstad de kern die de Duitse opzet in praktijk wilde brengen. Met de boekeninzamelactie hadden ze een vehikel gevonden waarin velen wilden meestappen en die de initiatiefnemers het alibi bezorgde om met de bezetter een permanente samenwerking te organiseren.

14. *Antwerpen Boven*, 1 mei 1915. Tekst op p. 1 onder de titel *Van onze krijgsgevangenen vrienden uit Duitschland*.

De boekenactie sloeg aan. In Antwerpen kreeg Borms hulp van de Verbroedering van Vlaamsche Tol- en Accijnsbedienden. Die vereniging had ook nogal wat leden in de kampen. Dat de krijgsgevangenen zelf lieten horen dat ze wel wat te lezen wilden ontvangen, is natuurlijk helemaal niet verbazingwekkend. En ook de kampoverheid vond dat best. Daarom werd er samengespannen in Antwerpen. Dat is ook zo voor het Algemeen Nederlands Verbond. Daarvan was er in Antwerpen een sterke afdeling en daarvan was August Borms een van de secretarissen. Ook deze organisatie was nauw betrokken bij de boekenzendingen naar de krijgsgevangenkampen. Volgens het jaarverslag dat het bestuur later publiceerde, was de werking van de afdeling weer van start gegaan in het begin van 1915. De daaropvolgende maanden verzamelden ze ongeveer 1100 boeken, brochures en ingebonden jaargangen van tijdschriften om naar de kampen in Duitsland te sturen. Daarbij hoorden ook prentbriefkaarten, muziekstukken, portretten van Vlaamse voormannen enz. Cyriel Rousseu kreeg in dit jaarverslag uitdrukkelijk een pluim omdat hij de organisatie van die zendingen op zich had genomen. Dat er tussen de Groeningewacht en de ANV-afdeling een erg nauwe band bestond in 1915, moge duidelijk zijn.¹⁵

Daarmee weten we dat de Groeningewachten, de ANV-afdeling, de Verbroedering van Vlaamsche Tol- en Accijnsbedienden in het Antwerpse nauw samenwerkten ten bate van de Vlaamse krijgsgevangenen. Het waren alle drie radicale, levensbeschouwelijk neutrale organisaties met een nationalistische overtuiging die verder reikte dan de taalgrens en zelfs de Belgische grenzen. Op korte tijd slaagden deze kringen erin, via intensief schoolwerk bij Vlaamsgezinden, onder meer bij priesters, duizend boeken en vijfhonderd liederbundels – dat laatste was een geschenk van de ANV-tak Antwerpen – bij elkaar te slepen. Door bemiddeling van het Rode Kruis werd het eerste pakket verdeeld over vier kampen: Soltau, Erfurt, Alten-Grabow en Münsterlager. Van Göttingen is dus nog geen sprake.

Het voornaamste verzamelpunt voor deze lectuur was ten huize van Cyriel Rousseu, West-Vlaming van afkomst, goede vriend en nauwe medestander van Borms, onder meer als ondervoorzitter van de Groeningewachtafdeling in Antwerpen-stad. Rousseu was van ongeveer dezelfde leeftijd als Valgaeren en ze kenden elkaar goed. De man waarrond alles draaide is August Borms met Cyriel Rousseu als zijn rechterhand. Dat de Groeningewacht nog niet officieel was heropgestart doet er niet toe. Het echte startschot werd inderdaad pas gegeven op 27 juni 1915, maar er werd al vergaderd vanaf 29 november 1914. Dat betekent in

15. F. Van Laar, *Bijdrage tot de Geschiedenis van de Vlaamsche Beweging te Antwerpen: Jaren 1914-1915. Jaarverslag van den Antwerpschen Tak van het Algemeen Nederlandsch Verbond*, Antwerpen, 1916, pp. 15-16, 22 en 32. Gepresenteerd op de algemene vergadering te Antwerpen op 25 februari 1916.

feite dat gedurende de winter en de lente alleen de groep geestesgenoten rond Borms het heft in handen had. En hoe! Ze konden zelfs een eigen blad stichten.¹⁶

VALGAEREN VERSCHIJNT IN “ANTWERPEN BOVEN”

In de nummers van juni bleef de berichtgeving over de boeken, bestemd voor de kampen, aanhouden. Maar er was één restrictie. Het blad legde er de nadruk op dat ze enkel Vlaamse boeken en tijdschriften wilde verzamelen. Er werd beloofd in juli weer over de krijgsgevangenen te publiceren. Wij concentreren ons verder op de gegevens die slaan op Alten-Grabow. In nummer zes in juli werd gemeld dat Valgaeren op 23 mei een kaart had gestuurd met het verzoek om inlichtingen over de familie van een andere gevangene. De man deed dus ook aan dienstbetoon voor de lotgenoten. Opmerkelijk is dat hij enkel tekende met zijn voornaam Aloïs. Hij schreef per slot van rekening naar de kameraden die hij al jaren kende. In nummer zeven werd vermeld dat Valgaeren penningmeester was van de Groeningewacht van Merksem. Op 15 mei had hij geantwoord dat hij de zending sigaren goed ontvangen had. In dit nummer werd tevens gemeld dat Valgaeren vroeger al had laten weten dat er in het kamp een “*Vlaamsche wacht*” was gesticht met 125 leden. Het ging goed met de vereniging maar hij gaf toe dat de Vlamingen te veel verspreid zaten om goed te kunnen werken. Hij had ook geschreven dat ze van plan waren een zangfeest te geven als ze toelating kregen van de kampoverheid.¹⁷ In deze brief vermeldde hij ook Leon De Vriendt uit Oostende die hij nu sinds een veertiental dagen kende. Valgaeren was vol lof. De man was “*een flinke Vlaming die goed voor ons werkt en vertaler is*”.

En zo ging de stroom berichten uit Alten-Grabow, nummer na nummer, verder. Er was slechts een afzender: Aloïs Valgaeren. Volgens een van zijn kaarten waren de boeken die de verbroedering had verzameld in het kamp toegekomen. Onder meer van de pastoors van Borgerhout waren er veel schenkingen. Zo'n boekenzending bestond uit een twintigtal kisten. Hij verzekerde dat dit een spoorslag zou vormen voor de werking van de Vlaamsche Wacht. In nummer acht in augustus 1915 verschenen opnieuw verscheidene brieven van krijgsgevangenen. Ditmaal meldde Valgaeren dat hij al zeshonderd boeken tot zijn beschikking had en er daarvan dagelijks honderdvijftig uitleende. Ditmaal noemde hij ook enkele medestanders bij naam: Gustaaf Claessens, Daniels, De Lantsheere, Pieter De Beus. In *Antwerpen Boven*, nummer tien in september, stond opnieuw een brief van de man, gedateerd op 14 augustus. Ditmaal ging het om een aanmoediging die aan Cyriel Rousseu was gericht. Daarin was ook sprake van zijn vroegere kompaan

16. Overzicht van de werking van de Groeningewacht tijdens de oorlog door D. T'Jollyn in het blad *Ons Land*, 3 maart 1917. Dit blad was de opvolger van *Antwerpen boven*. De start situeert hij op 27 juni 1915, al werd er in beperkte kring al vergaderd vanaf 29 november 1914.

17. Groeningewacht Merksem had een mannenkoor; componist Jef Van Hoof was lid.

binnen de Groeningerwacht Dirk T'Jollyn. Dat de Verbroedering van Vlaamsche Tol- en Accijnsbedienden zich zo ijverig toonde, was eigenlijk niet verwonderlijk als we het cijfer van tweehonderd mogen geloven dat in het elfde nummer werd vermeld. Zoveel leden van de vereniging zaten er achter Duitse prikkeldraad. In nummer veertien van november 1915 werd weer veel plaats ingeruimd voor de krijgsgevangenenkampen.

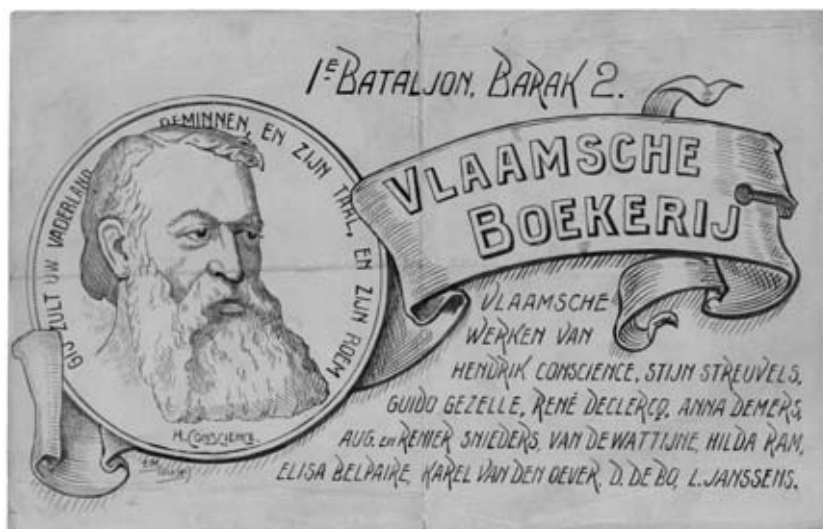
Voor Alten-Grabow bleef Valgaeren duidelijk de enige contactman. Hij bleek ook erg nuttig bij het aanvuren van de lezers in de richting van een activistisch engagement. In zijn brief van 1 oktober zwaaide hij de beginnende activisten uitdrukkelijk lof toe met de woorden: *“Zij zullen onze redders der toekomst zijn, en niet de mannen van later of de marmotten zoals U ze zo schoon noemt.”* Hij wees een ‘passief’ standpunt af en daarbij verheelde hij niet dat hij en zijn kameraden in het kamp eveneens ‘activistisch’ dachten: *“Hier zijn we ook hetzelfde tijdperk ingetreden: in 't begin, ja 't akkoord, maar niet te luid spreken, want ze zouden het kunnen horen dat het Vlaamsch was, en dit is toch zo kwetsend voor de Walen en Fransen.”* Hij legde er de nadruk op dat *“Vlaams”* erg verdacht was in de ogen van de francofonen in het kamp. Er was nu sinds een jaar een Vlaamse misviering maar hij stelde het voor alsof de francofonen die wilden laten afschaffen. En dat met de hulp van Vlamingen nog wel: *“...en daar werken mannen aan mee die zich thuis flamingant noemen en leiders van politieke groepen van beide partijen”*. Hij zei ook met zoveel woorden dat de Vlaamsgezinden wel eens bedreigd werden. Feit is dat dergelijke berichtgeving uitstekend bruikbaar was om de activistischgezinde lezers van *Antwerpen Boven* nog eens extra aan te vuren. Dat Valgaeren voluit meedeed aan stemmingmakerij ten voordele van het activisme moge duidelijk zijn. Zijn sterkste wapen in het kamp zelf waren de ondertussen al 1500 boeken in zijn bibliotheek. Hij had al meer dan 5000 uitleningen geboekt. Overigens had Antwerpen in het begin ook Franse boeken gezonden. En hij legde er vervolgens de nadruk op: uit het Walenland kwam helemaal niets.

Op 14 oktober schreef hij zijn volgende brief. Daarin viel te lezen dat zijn bibliotheek de naam *“Hendrik Conscience”* had gekregen. Met daarbij uitvoerige dankbetuigingen voor de boekenzendingen. Er waren op dat ogenblik 1550 Vlamingen in het kamp, die er desgewenst gebruik konden van maken. Een dag later schreef hij dat er per vergissing driehonderd Franse boeken waren opgezonden. Die wilden de francofonen gebruiken om tegen de bibliotheek van Valgaeren te ageren. Deze brief werd ook ondertekend door medegevangene Gustaaf Claessens. Claessens was voor de oorlog een van de secretarissen van de Groeningerwachtafdeling Antwerpen. Volgens de twee ondertekenaars bestond het gevaar dat het *“Belgische Comité”* de Vlaamse bibliotheek wilde afpakken van de initiatiefnemers. Dit Belgische Comité werd gevormd door – dixit Valgaeren – *“acht Walen en vier zogezegde Vlamingen, zij die ons overal de weg versperren. Wij hebben niet gebogen. Sterker dan*

ooit staan we nu pal." Hij beloofde daarover meer nieuws in een volgend schrijven. In ieder geval werd gevraagd in het vervolg alleen Nederlandstalige lectuur te zenden. Deze drie brieven uit Alten-Grabow in een nummer van Borms' blad maken ten overvloede duidelijk hoezeer Borms door Valgaeren werd gesteund op zijn weg naar een anti-Belgische politiek.

Aan het slot van de laatste brief volgde een noot van de redactie: *"Is het niet ongehoord, dat zelfs tot in de gevangenschap de Vlaamshaters onze arme jongens met hun haat blijven vervolgen. Schande over die gewetenloze franskiljons."* Maar daarna is het, opmerkelijk genoeg, gedaan met deze berichtgeving. Het blad publiceerde nadien geen brieven meer van Valgaeren.

Het kan ook moeilijk anders of de flamingantische houding van Valgaeren en zijn geestesgenoten van de Vlaamse Wacht moest tot ongenoegen leiden bij de Belgische patriotten onder de krijgsgevangenen. Hadden de politieke partijen immers in het begin van de oorlog niet afgekondigd dat ze alle onderlinge twisten opzij wilden schuiven – de godsvrede – tot de vijand weer uit het land zou verdreven zijn. Die apolitieke houding was voor de militairen nog veel meer aangegezen. Vele militairen vonden dat een Duits kamp niet de plaats was om zich met Vlaamse profilering bezig te houden. Moeten we daar soms de reden zoeken waarom de stroom brieven van Valgaeren in de herfst van 1915 plots stilviel? Of vond *Antwerpen Boven* het niet langer raadzaam ze nog te publiceren omdat de echo's hun weg gevonden hadden naar de Belgische patriotten in het kamp? Wat er ook van zij, het duidt erop dat de patriottische reactie geharnast genoeg was om de flaminganten in het kamp te kortwieken.

Strooibiljet voor De Vlaamse Boekerij.

[ADV, BE ADV, AC27 – Archief Alois Valgaeren, D233]

OP WEG NAAR EEN CONFRONTATIE IN HET KAMP

Herinner u de opmerkingen uit het schema dat hoger in dit artikel integraal werd geciteerd. Daarin stond onder meer: *“Opgerezen moeilijkheden met het Belgisch Komiteit – onderhouden met de Belgische en Duitsche overheden.”* Het ging daarna verder over de scheiding tussen Franse en Nederlandse boeken, gevolgd door het woord *“moeilijkheden”*. Het schema besloot met *“Mooie reklaamplaat met de kop van H. Conscience – veel ophef”*. Het ANV had inderdaad volgens zijn jaarverslag, portretten van 'Vlaamse voormannen' naar de kampen gestuurd. Er waren dus duidelijk zware spanningen gegroeid. Om daar enig zicht op te krijgen moeten we – wegens gebrek aan bronnen – enkele sprongen vooruit maken in de tijd in de hoop dat we op latere datum retrospectief toch wat te weten komen over wat Valgaeren en zijn geestesgenoten in 1915 en 1916 in Alten-Grabow allemaal is overkomen. Onze belangrijkste bron zal Rousseu zijn. De man kwam immers later in de oorlog eveneens in een Duits kamp terecht. Maar dan niet als gevangene, wel als inlichtingen-agent en propagandist voor Borms. Hij was – net zoals wij – erg nieuwsgierig naar de toestand in Alten-Grabow.

Midden 1916 kwam professor Carl Stange op bezoek in Antwerpen. De protestantse hoogleraar was al bezig met in het kamp van Göttingen zoveel mogelijk Vlaamse krijgsgevangenen te groeperen en tot een pro-Duitse stellingname te overhalen. Hij had ondertussen begrepen dat steun vanuit het bezette land nuttig kon zijn. Zo ontmoette hij in Antwerpen ook Cyriel Rousseu die werd gevraagd of hij de Duitser wilde begeleiden op familiebezoeken. Rousseu werd bij die gelegenheid vriendelijk uitgenodigd om zelf ook eens een bezoek te brengen aan de kampen waarvoor hij al zoveel werk had verzet. Dan kon hij de soldaten persoonlijk ontmoeten. Het moet erg verleidelijk geklonken hebben in Rousseus oren.¹⁸

De boekenzendingen waren belangrijk in het prille activisme. Het werk beperkte zich immers niet tot het Antwerpse en dat was doelbewust. Borms en Rousseu bezochten bijvoorbeeld ook Leuven om ook daar wat los te weken. In zijn herinneringen vond Rousseu dat dit werk voor de krijgsgevangenen het voordeel had dat het een band schiep tussen de activistische kernen in de verschillende steden. Daardoor werd al in 1915 een basis geschapen waarop de diverse groepen konden samenwerken. Dergelijk werk was echter alleen maar mogelijk dankzij de nodige welwillendheid van de bezetter en van de kampoverheden op Duitse bodem. Zo werden meerdere activisten eraan gewend om met de Duitsers samen te werken.

18. AMVC-Letterenhuis, dossier Rousseu, R 777 H: *Eenige uiteenzettingen over de ontwikkeling van den Vlaamschen strijd gedurende den oorlog 1914-1918, vooral over datgene wat ik van nabij beleefd heb of zelf meegemaakt*. Opgesteld door Cyriel Rousseu, geschreven in Göttingen einde 1919.

Programma van "Het orkest in 't kamp" van Alten-Grabow, d.d. 16, 17 en 18 februari 1917.
[ADV N, BE ADV N AC27 - Archief Aloïs Valgaeren, D233]

Einde 1916 kwam er opnieuw een voorstel om de kampen te bezoeken. Rousseu wilde nu wel maar dan op voorwaarde dat Borms – die germanist was en Duits kende – mee kon gaan. Na het jawoord hoorde hij een tijdje niets meer vanuit Duitsland.¹⁹ Na een half jaar wikken, wegen en vooral veel weifelen – en na de oprichting van de Raad van Vlaanderen – kon hij effectief op reis naar de kampen. Op 17 mei 1917 vertrokken hij, August Borms en Raf Verhulst voor een trip van drie weken. Het waren niet alleen kampen die op hun programma stonden; ze deden ook steden aan waar ze voor de burgerij werden opgevoerd om deze mensen te overtuigen dat de bezetter in België 'bevrijdingswerk' deed. Het best viel hen het kamp van Göttingen mee, waar ze vijf dagen bleven en waar ze de meest enthousiaste ontvangst vonden, schreef Rousseu later.²⁰ In werkelijkheid verliet meer dan 90% van de krijgsgevangenen liever het kamp, zoals Jozef Goossenaerts aan Jef Arras schreef.²¹ Maar op degenen die wel bleven om te luisteren had de *Flamenpolitik* vaak al diepgaande invloed uitgeoefend. Zij waren natuurlijk enthousiast over de woorden van Borms. Hier was aanhang te vinden voor een activistische politiek; daarvan waren de leden van de delegatie nu overtuigd. Dat werd versterkt door het Duitse beleid van concentratie van de Vlaamse gevangenen in dit bevoorrechte kamp.

Maar het Duitse beleid was helemaal niet rechtlijnig. De *Flamenpolitik* kreeg vaak stokken in de wielen door utilitaire overwegingen. We hebben al gezien dat de flaminganten in Alten-Grabow zich voornamen ook aan caritatieve actie te doen. Dat was nodig, want vele krijgsgevangenen leden gebrek omdat ze onvoldoende kleren en geld hadden. Aangezien de voeding te gering en te eenzijdig was, leidde dit tot geleidelijke verzwakking van de gevangenen. Er was hulp nodig van buiten. Die werd geleverd door het bezette land maar ook en vooral door de Belgische regering die een Oeuvre d'Assistance aux Prisonniers Belges en Allemagne stichtte. Onder die paraplu fungeerden al snel tal van comités in de geallieerde en de neutrale landen. De Duitsers waren maar wat blij dat dit gebeurde want het betekende dat hun eigen investeringen konden verminderd worden. De bezetter verordende nog op 17 maart 1916 dat de contacten van het bezette land met de krijgsgevangenenkampen moesten gebeuren via een Agence belge de Renseignements. Enkel die instelling mocht de zo begeerde pakketten verzenden. Het laat zich raden dat Borms en zijn geestesgenoten hierdoor het initiatief uit de handen voelden glippen. Er was op dat ogenblik immers nog geen sprake van activistische organisaties die een dergelijke taak op zich konden nemen, hoe

19. AMVC-Letterenhuis, dossier Rousseu, R 777 H: *Eenige uiteenzettingen [...]*, p. 18.

20. AMVC-Letterenhuis, dossier Rousseu, R 777 H: *Eenige uiteenzettingen [...]*, p. 21.

21. Vermeld in L. Wils, *Honderd jaar Vlaamse Beweging - II Geschiedenis van het Davidsfonds 1914 tot 1936*, Leuven, 1985, p. 66.

belangrijk die politiek ook was. Daarvoor was het activisme nog veel te zwak.²²

Het valt gemakkelijk te raden dat de macht over de materiële hulpverlening – naast het Belgische patriottisme – een formidabel wapen was in de handen van de Belgischgezinde militairen in Alten-Grabow.

ROUSSEEU OP BEZOEK IN ALTEN-GRABOW

Rousseeu verhuisde later in 1917 effectief naar Göttingen om daar als vaste kracht de activistische propaganda op zich te nemen. Dit kamp was zijn eerste bekommernis maar hij wilde ook elders voor het activisme vatbare krijgsgevangenen gaan opzoeken. Het aantal kampen was echter groot en Duitsland was uitgestrekt. Van Alten-Grabow was ondertussen maar weinig nieuws meer opgevangen. Het leidt geen twijfel dat Rousseeu erg benieuwd was om ook dit kamp op te zoeken om te zien wat er nog leefde; en hoe het met zijn vriend Valgaeren ging.

Op 11 november 1917 vertrok hij naar het militaire district van het Iste Armeekorps waarin Alten-Grabow lag.²³ Hij ondervond al meteen dat de afreis vanuit Magdeburg naar het kamp niet eenvoudig was. Alten-Grabow lag erg afgelegen. Het bezoek was onverwacht maar voor *“onze goede vriend”* Valgaeren was het een grote vreugde hem eindelijk eens te zien. Daarnaast maakte hij er kennis met een aantal kunstenaars en toneelliefhebbers, mensen die poogden om enige ontspanning te brengen voor de Vlaamse soldaten.²⁴ Valgaeren vertelde geen prettig nieuws en Rousseeu noteerde in zijn rapport: *“Men had daar met de allergrootste moeilijkheden te kampen gehad. De werking zelfs die destijds redelijk ging, was gans overvleugeld geworden, enerzijds door het wegnemen van krachten die konden werken, anderzijds door het terrorisme uitgeoefend door de gekende soort patriottards, die zelfs vanwege de Duitse overheid veel te gemakkelijk vrij spel kregen. Dan de inrichting, de omgeving daar in Alten-Grabow is zeer ongewenst voor de Vlamingen.”* De Vlaamse jongens zaten immers te midden van een overmacht aan Franse en Britse soldaten. Pas onlangs waren ze opnieuw begonnen met toneel maar er waren onvoldoende middelen. Ze moesten bij de Fransen gaan bedelen om een voorstelling mogelijk te maken. Aangezien de toegang gratis was, – vanwege anders geen volk – kostte het toneel dus geld aan de initiatiefnemers. Bij die gelegenheid zong men wel eens een Vlaams liedje. *“Maar veel verder gaat de propaganda niet”*, noteerde

22. Verordening betreffende het zenden van liefdegiften aan gevangenen, 17 maart 1916, in: *Wet- en Verordnungsblad*, 25 maart 1916.

23. Dit Armeekorps vond het al in 1915 nodig om met de Franstalige, rijkelijk geïllustreerde uitgave *Les Camps de Prisonniers de Guerre dans la Région du IVe Corps d'Armée en Allemagne*, een verantwoording van het beleid en een voorstelling van het dagelijkse leven in de kampen onder haar toezicht te bezorgen aan de niet-Duitse lezers.

24. ADVN, Archief Aloïs Valgaeren, AC27, VFE 5: Foto nr. 27 in het fotoboek betreffende zijn krijgsgevangenschap toont de toneelkring Hoop in de Toekomst van Alten-Grabow met daarbij de jaartalaanduiding 1914-15-16.

hij. De mannen naar het Vlaams toneel lokken, vond hij in dergelijke omstandigheden al heel wat. In vergelijking met de ambities van de begindagen in de lente van 1915 is dat dus geen resultaat om over naar huis te schrijven. Daarbij vallen twee dingen op: de offensieve geest van de Belgische patriotten die erin slaagden om de Vlaamse Wacht de nek om te wringen. En natuurlijk het beleid van de Duitse kampoverheid die het pad van de *Flamenpolitik* niet doorvoerde. Dit verklaart de stilte die vanaf de herfst van 1915 was ingetreden.²⁵

De redenen waren divers. Om te beginnen waren er op dat ogenblik maar zo'n 200 Vlamingen in het kamp zelf van wie de helft dan nog Brusselaars en die lagen vaak dwars als het om 'Vlaamse' activiteiten ging, noteerde Rousseu. De Duitsers zetten bovendien de krijgsgevangenen op grote schaal in als arbeidskrachten. Over de Arbeidskommando's in de streek waren nog 1200 tot 1300 Vlamingen verdeeld. Daar zat dus de meerderheid, hopeloos verspreid en dus onbereikbaar voor activistische militanten. Rousseu wilde die mannen geregeld activistische pers laten bezorgen. Dat gebeurde tot dusver niet of alvast veel te weinig. Hij ondervond aan den lijve dat de Belgische reactie verbeterd was. Zijn verschijnen had in het kamp wantrouwen opgewekt en sommige soldaten riepen naar hem "*Weg met dien Duitsch!*" De sfeer was vaak vijandig tegenover Vlaamsgezinden, al gaven de Vlaamse tolbeambten zeker "*het goede voorbeeld*", vond hij. De bibliotheek – het werk van Valgaeren – was goed verzorgd en leverde veel nut op voor de Vlaamse soldaten. Maar dat leek zowat het enige wat was blijven voortleven uit de tijd van de Vlaamse Wacht. "*De boekerij heeft Aloïs Valgaeren in stand kunnen houden, niettegenstaande er een strijd op leven en dood is gevoerd geworden tussen Valgaeren en het Belgisch verbond, dat ook daar de hand wilde op leggen. Ze zijn dan volledig gescheiden en aldus zonder steun.*" De soldaten troonden hem mee naar het kampkerkhof. Rousseu was onthutst over het grote aantal Vlaamse soldaten dat daar ondertussen al lag, ver van huis, in vreemde grond. Bij het schrijven van zijn rapport op zijn kamer in Göttingen zette hij op papier dat het kamp "*een zeer gemengde indruk*" had nagelaten. Best was de positief gestemde krijgsgevangenen daar weg te halen. Die opmerking is veelzeggend over de sfeer die in Alten-Grabow heerste.

Hoe was het zover kunnen komen? Rousseu ontmoette bij die gelegenheid adjudant Sterckx die hij omschrijft als een van de franskiljonse "*terroristen*". De man was inderdaad al van in de lente van 1915 voorzitter van het Belgische Comité en hij zou dat nog lang blijven. Hij had de contacten met de Belgische hulpverlening in handen en had dus veel macht. Hij bezorgde het hulpcomité in

25. ARA, Raad van Vlaanderen, D127, documenten en verslagen van Rousseu: 8ste verslag van Rousseu, gedateerd op 23 november 1917 en handelend over de dagen vanaf 8 november. Ook voor volgende alinea.

Londen op geregelde wijze exacte cijfers over de behoeftige soldaten en op die manier regelde hij de levering van hulppakketten vanuit het buitenland. Het was nodig. Wat de Duitse propaganda ook mocht beweren, het leven in het kamp was geen pretje. Het kamp had in 1916 een epidemie van tyfusachtige koorts doorgemaakt maar die had de kampleiding onder de knie gekregen. Wel waren er nog keiharde lijfstraffen voor wie de reglementen overtrad en de bewakers gingen zich wel eens te buiten aan brutaal geweld en slechte behandeling van de gevangenen.²⁶

In maart 1916 zaten er in Alten-Grabow nog 2269 Fransen, 1089 Belgen en 1048 Russen opgesloten. Daarvan waren volgens 'Belgische cijfers' 122 Walen, 957 Vlamingen en 10 man van de medische dienst die blijkbaar niet volgens taal konden gecatalogeerd worden. Tegen 30 september was het aantal Belgen vergroot tot 1995 man. De Duitsers voerden dus vaak krijgsgevangenen aan en af en ook dat was niet bevorderlijk voor het Vlaamse verenigingsleven. Op dat ogenblik stonden er in het kamp 96 barakken van het type dat men overal in de Duitse kampen zag. Elke compagnie was van de andere gescheiden door prikkeldraad en rondom het kamp lag een dubbele gordel van prikkeldraad. Drie kanonnen moesten ervoor zorgen dat niemand lust kreeg om in opstand te komen.²⁷

Charles Sterckx bleef inderdaad nog lang de touwtjes in handen houden. Volgens het derde verslag van de Belgische hulpverlening bleef de stroom voedsel en kleren aanhouden en dat in indrukwekkend grote hoeveelheden. Met zulke cijfers is het begrijpelijk dat de gevangenen heel erg afhankelijk waren van de goede wil van de leden van het Belgische comité. Ondertussen hadden de Duitsers hoe langer hoe meer arbeidskrachten nodig. In augustus 1917 leverde het kamp werkkrachten aan 514 Arbeitskommando's. Vandaar dat het bijzonder moeilijk was om alle soldaten te bereiken. Er waren in die tijd afgerond een vijfduizend Russen, evenveel Fransen en een duizendtal Belgen. Gemiddeld waren er volgens dit verslag tussen oktober 1916 en 30 september 1917, 1723 Belgische gevangenen.²⁸

Onder dergelijke omstandigheden was het inderdaad moeilijk om tegen de wil van het Belgische Comité op te boksen. Dat Valgaeren en zijn kameraden de woede van vele patriottischgezinde militairen hadden opgewekt, ligt voor de hand. Hij geeft er zelf verscheidene aanwijzingen voor en ook Rousseu kon er niet naast kijken. Zelfs als we veronderstellen dat de oprichtingsakte van de Vlaamse

26. *Oeuvre d'Assistance aux prisonniers Belges en Allemagne, Rapport présenté à l'Assemblée générale du 9 septembre 1916*, Paris-Nancy, 1917, pp. 104-106. Ook voor volgende alinea.

27. ADVN, Archief Aloïs Valgaeren, AC27, VFA 440: Postkaart die een kanon toont op een heuveltje bij de prikkeldraadversperring van het kamp. De krijgsgevangenen konden dus postkaarten kopen van het wapen. Er staan echter geen kanonnières bij. Het wapen was dus niet permanent bemand en het ziet er behoorlijk oud uit.

28. *Office central belge pour les prisonniers de guerre: Le Havre. Troisième rapport annuel présenté à l'assemblée générale du 10 Janvier 1918*, Gand, 1918, p. 109. Het comité was dus van naam veranderd.

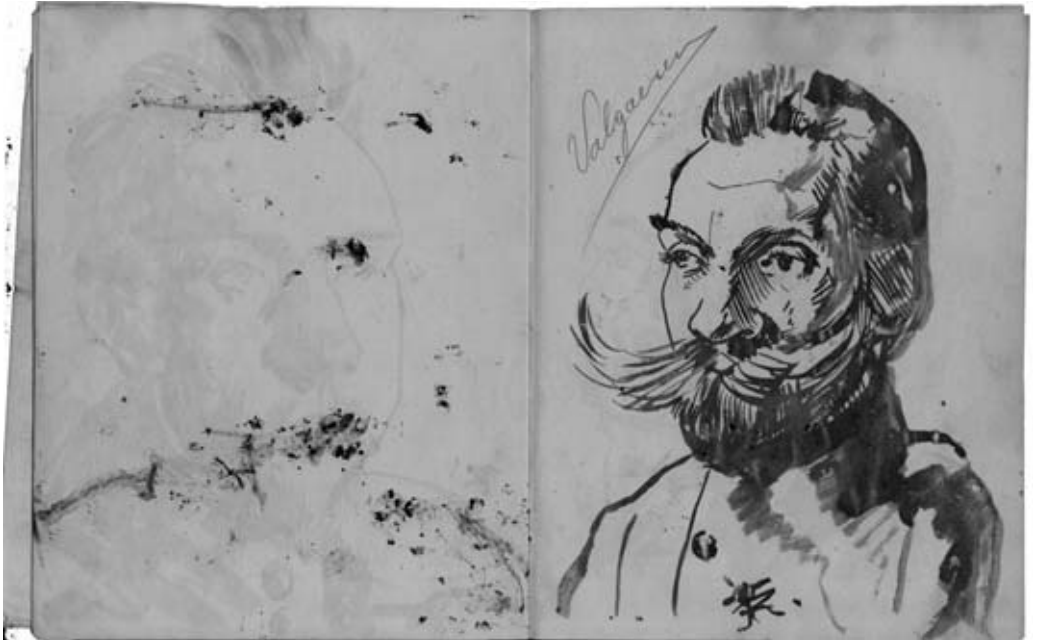
Wacht geheim bleef, dan nog zal de ostentatieve weigering van Valgaeren om in zijn bibliotheek ook Franse lectuur aan te bieden – ook al was die vanuit Antwerpen geleverd – bij de Belgische patriotten voldoende argument zijn geweest om de Vlaamsgezinde kring actief te gaan bestrijden. Dankzij hun greep op de hulpverlening was het hen stellig mogelijk de Vlaamsgezinde club te isoleren en te verplichten tot een uiterst voorzichtige houding. Het aanbieden van een Vlaams boek, toneelvoorstelling of lied; verder dan dat konden ze duidelijk niet gaan. Er was dus alleen wat strikt cultureel getinte werking mogelijk.²⁹

Mogelijk werpt nog een tweede, niet te dateren schriftje in het archief-Valgaeren enig licht op deze 'stille' periode. Het heet *Kerlinga's Runen* en de titelpagina is omgeven met schitterende tekeningen. Binnenin zien we dat het nogmaals gaat om de stichting van een "korps" dat de Vlaamse belangen wilde verdedigen en zich daarbij niet mocht bezighouden met godsdienstige affaires. Enkele details zijn veelzeggend: de werking is geheim en er moet strenge tucht heersen. Er waren zelfs straffen voorzien voor wie zich niet aan de regels hield. Het korps bestond uit slechts tien leden. Dat is toch wel héél erg beperkt. De vereniging droeg de naam Kerlinga en de aks, een bijl met militaire functie uit vroeg-middeleeuwse tijden, was het symbool. De aks prijkte, naast de veelpuntige bolvormige knots, ook in het brieftoekop van de vooroorlogse Groeningewacht en dat is stellig geen toeval. Het groepje kende een "senior-leider". Verder zien we in het schriftje erg knappe portrettekeningen in blauwe inkt met volgende namen erbij: De Lantsheere, Mortier, De Vriendt, De Beus, Govaerts, Vertonghen, Torfs, Claessens, Wouters, nog eens De Lantsheere, Valgaeren, nog eens De Vriendt en Ratinckx. Elf man dus. Was Valgaeren de senior-leider? Hij ziet er op de tekening het oudst uit. En waren de anderen zijn tien vertrouwelingen waarmee hij in het verborgene de Vlaamsche Wacht ideologisch deed voortleven?

Verscheidene van deze soldaten komen in zijn verzameling foto's en postkaarten aan bod, doorgaans rond 1916. Dörnitz lag immers vlakbij en fotograaf Voss kreeg de gelegenheid om tal van foto's en postkaarten te maken van het kamp en de daar aanwezige krijgsgevangenen. Daarvan maakten vele soldaten graag gebruik. Aan vele kleine tekenen is te zien hoezeer Valgaeren kon rekenen op de genegenheid van zijn kameraden. J.B. Ratinckx bezorgde hem zijn foto met de tekst: "Als aandenken onzer storm- en drangperiode te Alten-Grabow, in Vlaamsche vriendschap hartelijk aangeboden."³⁰ Leon De Vriendt bezorgde hem eveneens een postkaart met zijn foto. Daarop lezen we: "Als herinnering uit Vlaanderens beroemd-

29. ADVN, Archief Aloïs Valgaeren, AC27. In het dossier D233(1), nr. 4 zitten tal van aanwijzingen voor non-politieke activiteiten zoals uitnodigingen voor voordrachten in het kamp, publiciteit voor de Vlaamsche Boekerij, een toespraak bij het graf van Arthur Sanders. Daaruit komen de namen van onder andere Pieter De Beus, Gustaaf Claessens, Pol Govaerts naar voor.

30. ADVN, Archief Aloïs Valgaeren, AC27, VFA 458.

Portrettekening van Aloïs Valgaeren in schriftje met de titel "Kerlinga's Runen".
[ADV, BE ADVN AC27 – Archief Aloïs Valgaeren, D233]

ste tijden in het ballingschap. Aan mijnen trouwen vriend Aloïs Valgaeren. Alten-Grabow 29 april 1917." Daarbij werd ook "AVV-VVK" vermeld en "Voor God en Vlaanderenland".³¹ Valgaeren had vrienden gemaakt in dit kamp. Maar hoe liep het verder met hem?

VALGAEREN VERLAAT ALTEN-GRABOW

Valgaeren werd in december 1917 overgeplaatst naar het kamp van Göttingen waar hij een naaste medewerker werd van Cyriel Rousseu.³² Valgaeren zag dit zonder twijfel als een opstapje om zo snel mogelijk terug naar het vaderland te kunnen. De man werd verteerd door heimwee naar zijn gezin. De oorlog duurde jaren en ondertussen groeiden zijn kinderen op zonder hun vader. Bovendien was zijn zootje chronisch ziek. Maar zelfs hij, met zijn geprivilegieerde positie vanwege zijn persoonlijke band met Borms, moest wachten. De Duitsers hadden voorlopig geen zin om onrust te veroorzaken door bepaalde krijgsgevangenen naar Vlaanderen te laten gaan. Ondertussen bleef Valgaeren meewerken aan de propaganda van Cyriel Rousseu op Duitse bodem.³³

Borms probeerde ondertussen het activisme in het bezette land verder te radicaliseren. Dat Valgaeren daarbij Borms ten volle steunde, moge duidelijk zijn. Precies zijn persoonlijke band met Borms, maakte het hem mogelijk de Antwerpse voorman erg direct aan te spreken en dit in termen die niets aan de verbeelding overlaten. Dat deed hij naar aanleiding van de desastreus verlopen 'volksraadpleging' in de wintermaanden van begin 1918. Voor het eerst waren op grote schaal tegenbetogers, de activisten op straat te lijf gegaan. De bezetter had soms de grootste moeite om de orde te herstellen, onder meer in Antwerpen op 3 februari. Voor de krijgsgevangenen die zichzelf beschouwden als de – letterlijk – 'sterke' arm van het activisme was de ergernis groot. Zij zaten in een Duits kamp terwijl de activisten in het vaderland mankracht tekortkwamen om de meetings te beschermen. Valgaeren las Borms op scherpe toon de les: *"Er zouden kranige mannen, mannen met harde vuisten moeten bij zijn. Krijgsgevangenen ja, die hun [fragment onleesbaar]. Ze zouden met die bende franskiljons wel kort spel maken, een rijkswacht, neen een leger, zou er moeten zijn! Wat zijn we sterk met een gevormachtigde van nationaal Verweer! Een generaal zonder soldaten. Dat mag of kan niet blijven duren. Er moet kost wat kost gehandeld worden."* En hij besloot met: *"Weet goed dat de franskiljons spotten met ons, ze voelen zich nog zo sterk, er moet dus met geweld ingegaan worden..."* Hij hoopte dat ze spoedig de oproep mochten verwachten om

31. ADVN, Archief Aloïs Valgaeren, AC27, VFA 460.

32. ADVN, Archief Aloïs Valgaeren, AC27, D233(3), nr. 17: Brief van Valgaeren aan Van de Perre, 3 augustus 1919.

33. Volgens *Onze Taal*, 4-11 mei 1918, p. 600, gaf Valgaeren ook een korte voordracht over *Het vervaardigen van kunstboter* tijdens de pauze van de liederavond op 2 mei 1918.

naar Vlaanderen te komen als nieuwbakken rijkswachters en sterke arm van de Raad van Vlaanderen.³⁴

De winter van 1917-1918 was dus voor de activisten allesbehalve prettig. De radicalen vonden dat ze een geweldige sprong voorwaarts deden met de zelfstandigheidsverklaring. Ze liepen echter zware schade op door de daaropvolgende zogenaamde 'volksraadplegingen', die de samenstelling van een nieuwe Raad van Vlaanderen moesten bekrachtigen. In de krijgsgevangenenkampen nam de frustratie daardoor sterk toe. Zij, activistische krijgsgevangenen, zaten nog altijd achter Duitse prikkeldraad terwijl ze in het bezette land zo'n goede diensten zouden kunnen bewijzen als ordehandhavers op de meetings. Met het begin van de lente kwam er echter een nieuw geluid onder de vorm van Duits kanongebulder op het westelijke front.

Ook Rousseu zat nu op hete kolen. De Duitse vooruitgang op het slagveld sinds einde maart 1918 deed hem dromen van een definitieve activistische machtsgreep. Het stemde hem heel wat positiever. Gisteravond, op 7 april, had hij in Hannoversch-Münden met een groepje Vlamingen nog een propaganda-voorstelling gegeven. Voor de eerste maal moest Valgaeren het woord nemen. Hij deed het uitstekend, schreef hij aan Borms. Hij vond dat ze van Aloïs een echte redenaar zouden kunnen maken. Zo'n mannen had het activisme nodig, niet alleen op Duitse bodem maar meer nog in Vlaanderen zelf. Borms kreeg meteen de groeten van Valgaeren, de man *"die natuurlijk snakt naar Vlaanderen en hopen naar zijne beurt ziet om terug te komen, want ook dit leven werkt geweldig drukkend op hem, van Leo Van Cleemput, Gustaaf Bruggen en alle goede vrienden."* Ze wilden naar huis, zoveel was duidelijk.³⁵

Borms zat ondertussen niet stil. Op zijn burelen van 'Nationaal Verweer' had hij nu een afdeling die de vorming van activistische ordekrachten – in de vorm van rijkswachteenheden – moest begeleiden. Hij had de Antwerpse onderwijzer George Roose, eveneens een vooraanstaand Groeningerwachter, als chef daarvan aangeduid. Die kon hulp gebruiken. Daarom stelde Borms de Duitsers in mei 1918 voor om drie *"vertrouwensmannen"* te laten overkomen uit de kampen om daarbij behulpzaam te zijn. Hij vernoemde Aloïs Valgaeren, Leo Van Cleemputte en Gustaaf Claessens bij naam. Hij wees erop dat die soldaten de situatie in de kampen kenden en ze hadden militaire ervaring. Dat maakte van hen ideale figuren om de oprichting en rekrutering van de activistische rijkswacht te begeleiden.³⁶

34. ARA, Raad van Vlaanderen, D128: Brief van Valgaeren aan Borms, s.d. (in dossier betreffende de rijkswacht).

35. ARA, Raad van Vlaanderen, D127: Brief van Rousseu aan Borms, 8 april 1918.

36. ARA, Raad van Vlaanderen, D48/1: Brief van Borms aan luitenant Piet Van Rossem, 10 mei 1918 (in dossier Vlaamsch Middenkomiteit Göttingen, nr. 4).

VALGAEREN KAN WEER NAAR VLAANDEREN

Valgaeren stond op het punt vrijgelaten te worden. Hij kon in juli 1918 terug naar Vlaanderen waar hij een baan kreeg bij Borms en Roose op het bureau van Nationaal Verweer. Daar werden naarstig dossiers aangelegd van iedereen die zich kandidaat stelde voor de nog op te richten rijkswacht.³⁷

Van 16 juli tot 5 augustus was Borms met Severeys en Rousseu weer op rondreis en daarbij deden zij opnieuw Alten-Grabow aan. In dit kamp verzekerden ze de krijgsgevangenen dat ze binnenkort naar Vlaanderen zouden kunnen. Dat was een zwaarwegende belofte. Dat moesten ze natuurlijk kunnen waarmaken, anders dreigde een dramatisch gezichtsverlies. Maar Borms wist dat hij een formidabel lokmiddel had: *"Het heimwee is zo groot dat de gevangenen maar één bekommernis meer hebben: vrij komen, gelijk door wie en welke wijze."* Zoals in andere kampen, hadden ze in Alten-Grabow *"al het nadelige voor onze beweging vastgesteld, voortvloeiend uit het samenzijn van Vlamingen met Walen, Fransen, enz."* Er moest dringend een verregaande scheiding komen en dat was zo voor al de kampen. De Vlamingen moesten apart, zodat ze vatbaar werden voor hun propaganda.³⁸

Enkele dagen nadat deze reis van Borms en zijn gezelschap was afgelopen, kwam echter een bijzonder zwarte dag voor het Duitse leger. Op 8 augustus bleek dat het Duitse leger zichzelf voorbij had gehold in zijn offensieven. De generaals van de keizer beseften dat hun kans om de oorlog in hun voordeel te beslechten voorbij was en vanaf dan elke dag kleiner zou worden. Ze hadden gegokt en verloren. De terugkeer van Valgaeren naar Vlaanderen verliep daardoor maar voor een korte tijd in een opgeruimde sfeer. Heel anders dan Valgaeren en zijn geestesgenoten hadden verwacht, trokken de Duitse legers op het slagveld aan het kortste eind. De Duitse neergang werd afgesloten met het wapenstilstandsakkoord dat inging op 11 november. Valgaeren is in november 1918 zeer waarschijnlijk niet over de grens gevlucht. Zijn naam ontbreekt in ieder geval op die van de *"activistische beambten"* die financiële ondersteuning kregen van het zogenaamde Vlaamsch Steuncomité in Nederland.³⁹ Hij had na zijn terugkeer naar Vlaanderen niet erg in de kijker gelopen en kon hopen dat hij niet zou worden gezocht.

Hij gebaarde inderdaad van kromme haas en bood zich op 20 december zelfs aan bij de 2de compagnie des récupérés, gelegerd in Isenberge. Dergelijke eenheden had het Belgische leger opgezet om soldaten die in het bezette land

37. ARA, Raad van Vlaanderen, D1/2, dienstbetoondossier van Nationaal Verweer, nr. 527. Daarin de lijst van de op 10 augustus reeds vrijgelaten krijgsgevangenen, 48 in totaal, waaronder Aloïs Valgaeren.

38. Algemeen Rijksarchief, Archief Raad van Vlaanderen, D127, documenten en verslagen van Rousseu: Bericht over het bezoek aan den krijgsgevangenkampen van 16 juli tot 5 oogst, delegatie met Severeys en Rousseu, opgesteld door A. Borms.

39. AMVC-Letterenhuis, Vlaamsch Steuncomiteit, C 33781.

waren achtergebleven of nu uit Nederland of Duitsland terugkeerden, op te vangen en naar hun eenheden door te verwijzen. Op 4 januari 1919 werd Valgaeren weer toegewezen aan het transportkorps van de 4de Legerdivisie die op dat ogenblik deelnam aan de bezetting van het Rijnland. Maar dat was eerder formeel want op 1 februari 1919 krijgt hij de term *"licencié"* op zijn militaire documenten. Valgaeren zat toen weer in Duitsland. Uit de in zijn archief bewaarde postkaarten blijkt dat hij dienstdeed in de 5de compagnie van het Vervoerkorps en gelegerd was in Krefeld. Op een kaartje van 3 februari 1919 aan zijn echtgenote schrijft hij: *"Goed in Duitsland aangekomen, wat verschil. Vroeger als krijgsgevangene, nu als bezetter. Ge moogt me verwachten hoor!"* Hij werkte er op het militaire postbureau maar verwachtte – terecht – dat hij, net zoals zoveel oud-strijders snel zou gedemobiliseerd worden en naar huis mogen.⁴⁰

Mogelijk hoopte hij ook te kunnen ontsnappen aan de aandacht van het Belgische gerecht. Hij was per slot van rekening al maanden niet verontrust. Maar dat lukte hem uiteindelijk niet. Mogelijk hadden gewezen gevangenen uit Alten-Grabow en/of Göttingen de militaire veiligheid ingelicht over zijn activiteiten. De activisten en de bezetter hadden bovendien in november 1918 al te veel documenten achtergelaten in de burelen in Brussel. Justitie zette bovendien ettelijke onderzoekers aan het werk om die documenten en de activistische pers uit te pluizen. Daarbij zijn ze zonder twijfel gestoten op zijn naam en aangezien de feiten gebeurden terwijl hij bovendien soldaat was, wogen ze des te zwaarder.

Op 30 juni 1919 werd Valgaeren aangehouden en in de gevangenis van Vorst opgesloten. Zeer waarschijnlijk had hij na zijn demobilisatie al geprobeerd om zich een nieuw leven op te bouwen als winkelier in Kontich. Want zo stelt hij zich voor aan het katholieke parlementslid Alfons Van de Perre bij wie hij op 3 augustus 1919 zijn verhaal deed in de hoop politieke steun te verwerven. Volgens Valgaeren kwam er in het krijgsgevangenkamp Vlaamsgezinde actie als gevolg van de gevoelens van achteruitstelling. Daarbij zorgde hij voor de bibliotheek. In december 1917 werd hij overgeplaatst naar het kamp van Göttingen. Zijn zontje was al drie jaar ziek en dat gaf de doorslag. Vandaar dat hij de kans aangreep om zich op 13 juli 1918 naar België te laten overbrengen. Hij geeft in deze brief toe dat hij Borms al van voor de oorlog kende en dat deze vroeg bij hem te komen werken. Valgaeren zei ja omdat het geen propagandawerk voor het activisme inhield maar enkel de afhandeling van genadevragen en dat laatste was inderdaad een van de terreinen waarop Nationaal Verweer zich bewoog. Hij werkte dus eigenlijk tegen de bezetter, zo stelde hij het voor. Nu beschuldigde de krijgsraad hem van activisme en dat vond hij niet eerlijk. In zijn ogen had hij geen straf of boete verdiend.⁴¹

40. ADVN, Archief Aloïs Valgaeren, AC27, D233(3), nr. 16.

41. ADVN, Archief Aloïs Valgaeren, AC27, D233(3), nr. 17: Brief van Valgaeren aan A. Van de Perre, 3 augustus 1919.

Hij hoopte ook steun te vinden bij de katholieke, Vlaamsgezinde politicus en bovendien advocaat Hendrik Marck; een man die door de Groeningerwacht van Antwerpen voor de oorlog wel eens werd uitgenodigd om het woord te voeren op meetings. Op 30 september 1919 wees hij hem erop dat hij een *"kristen Vlaming"* was die het ongeluk had als krijgsgevangene naar het kamp van Göttingen te zijn gestuurd. *"Daar viel ik in handen van de mij reeds vroeger bekenden H. Rousseu die mij met geweld bij hem nam, om zijn bureel te kuisen en in orde te houden."* Zijn zoontje was in stervensgevaar en hij keerde naar huis terug in juli 1918. Maar ze konden hem van niets beschuldigen. *"Activistische propaganda heb ik nooit gemaakt, hetgene wij beoogden was onze jongens Vlaams te houden! Dat was ons doel. Heb ik daaraan misdaan."*⁴²

We weten niet wat Van de Perre en Marck van deze voorstelling dachten, maar de krijgsraad van Brabant zag wel degelijk strafbare feiten. Ze veroordeelde Valgaeren op 1 mei 1920 tot twee jaar gevangenis en tien jaar ontzetting uit zijn burgerrechten. Ook de financiële rekening was niet mis want aan boetes en kosten werd hem nog eens 2 143,37 frank aangerekend.⁴³

Valgaeren hoefde niet lang in de gevangenis te blijven. In vergelijking met de meeste veroordelingen behoorde hij tot de eerder 'korte' gevangenisstraffen. Maar hij vloog wel – anders dan zijn naar het buitenland gevluchte geestesgenoten – effectief achter de tralies. Toen hij na twintig maanden de gevangenisdeuren van Turnhout op 18 februari 1921 achter zich hoorde dichtslaan, was hij al veertig. Volgens het boekje van het Ministerie van Justitie dat hij meekreeg, mocht hij niet deelnemen aan betogingen of openbare vergaderingen met een politiek karakter.⁴⁴ Ook in vrijheid zag het leven er niet rooskleurig uit. Zijn zoontje was ondertussen overleden, het land was armlastig, de economie lag op apegapen en hij zocht dringend werk. Daarbij kon hij rekenen op zijn vroegere kameraden, hoopte hij. In ieder geval toch op August Borms want die zette op 24 maart 1921 een getuigschrift op gevangenis papier met de oproep de man werk te bezorgen. Dat betekent dat Valgaeren zijn overtuiging trouw bleef en vooral emplooi zocht in kringen van de anti-Belgische Vlaams-nationalisten, de mensen die Borms nog altijd bewonderden en dat waren er in deze tijden niet zo heel veel.⁴⁵

Daarna verdween de man weer naar de achtergrond en verliepen de jaren. Valgaeren keerde niet terug naar de Antwerpse agglomeratie maar trok opnieuw

42. ADVN, Archief Aloïs Valgaeren, AC27, D233(3), nr. 17: Brief van Valgaeren aan H. Marck, 30 september 1919.

43. Er zit een afschrift van het vonnis in het militaire dossier van Valgaeren in het Legermuseum, stamboeknummer 6023779.

44. ADVN, Archief Aloïs Valgaeren, AC27, D233(3), nr. 17.

45. ADVN, Archief Aloïs Valgaeren, AC27, D233(3), nr. 17: Getuigschrift van Borms op gevangenis papier ten voordele van Valgaeren, 24 maart 1921, o.a. met het argument dat hij pas is vrijgelaten en werk zoekt, zijn zoontje is pas overleden, Valgaeren is in zware materiële nood.

naar Kontich, naar de wijk die bekend stond als Kontich-kazerne. Daar wierp hij zich in het lokale Vlaams-nationalistische verenigingsleven. Hij werd lid van vos, de Vlaamse Oud-Strijders en bracht het tot ondervoorzitter van de afdeling in Kontich en tot lid van het gouvbestuur van de provincie Antwerpen. Daarnaast was hij ook voorzitter van de Davidsfondsafdeling Kontich-Kazerne en druk bezig met de lokale afdeling van de Vlaamse Toeristenbond. Hij was, kortom, een bezige bij in het lokale Vlaamsgezinde verenigingsleven.⁴⁶

Valgaeren viel pas onder de amnestiewet van 13 juni 1937. De militaire administratie nam de "*matricule*" uit zijn dossier en met stevige halen werd de vermelding van zijn veroordeling doorstreept. Hij zou er niet lang meer van kunnen genieten. Hij zag nog wel de Duitsers voor de tweede maal het land overrompelen. Dat heeft hem zonder twijfel veel hoop gegeven want hij was ook een van de stuwende krachten achter de lokale vnv-afdeling. Met deze partij stapte hij resoluut de collaboratie in, daarin gevolgd door dochter en schoonzoon. Bij de viering van het dertigjarig bestaan van de Groeningewacht in februari 1941 had Borms onder meer woorden van lof voor "*medestichter en trouwe vriend*" Aloïs Valgaeren. De man was al zestig en herstelde van een medische ingreep. Hij was de laatste jaren van zijn leven fysiek op de sukkel. Zijn overlijden in Kontich op 11 mei 1942 en zijn begrafenis enkele dagen nadien, werden door de vnv-krant eveneens geëvoceerd. Er was veel volk aanwezig en uniformen en vlaggen van alle vnv-organisaties maakten er een kleurrijk spektakel van. Ook Borms, Rousseu en veel oudstrijders waren aanwezig. De man kon rekenen op de waardering van de collaborerende kringen.⁴⁷

Op de dag van zijn begrafenis hadden de geestesgenoten van Valgaeren nog alle vertrouwen in hun toekomst. Enkele jaren nadien zag de politieke en militaire realiteit er heel anders uit. Door zijn dood, vroeg in de oorlog, hoefde Valgaeren de nederlaag van het Derde Rijk en van zijn collaborerende geestesgenoten niet meer mee te maken.

BESLUIT

Daarmee is een tip van de sluier opgelicht die tot dusver over de vroege activistische invloed op de gevangenen in het kamp van Alten-Grabow hing. Soldaat-krijgsgevangene Aloïs Valgaeren behoorde daarbij tot de activistische voorhoede die in de lente van 1915 probeerde om van start te gaan. Dat dit met behoorlijk veel ambitie en met een rooskleurig toekomstbeeld gepaard ging, hebben we kunnen afmeten aan de termen waarin de oprichtingsakte werd opgesteld. Maar de Belgische, patriottische reactie liet niet op zich wachten en zij had effect. De

46. ADVN, Archief Aloïs Valgaeren, AC27, D233(3), nr. 18: Doodsbrief en persknipsels.

47. AMVC-Letterenhuis, Valgaeren A., V 132: Knipselmap, *Volk en Staat*, 19 februari 1941, 15 en 16 mei 1942.

Vlaamsche Wacht stierf grotendeels af. Haar invloed bleef dan ook erg beperkt. Toch heeft Valgaeren ertoe bijgedragen dat een aantal krijgsgevangenen werden meegesleept op het activistische pad.

Daarmee weten we dus dat Borms ten laatste begin mei 1915 – maar zeer waarschijnlijk al vroeger – op de hoogte was van de flamingantische werking in het kamp van Alten-Grabow. Als hij ze al niet had gestimuleerd via zijn Duitse contactpersonen. Met *Antwerpen Boven* als kanaal kon Borms de brieven van Valgaeren en andere krijgsgevangenen nuttig aanwenden om de Vlaams-nationalistische gevoelens van de lezers aan te wakkeren. Het gezag van dergelijke soldatenbrieven was zonder twijfel erg groot. Deze mannen, die tegen de Duitse invallers hadden gevochten, moesten per definitie onverdacht zijn. Voor hen kon niet gelden wat de burger-activisten in het bezette land wél voor de voeten werd geworpen: *“Duitsgezinden!”* Het is duidelijk dat de Duitsers, zowel de kamp-overheid ter plekke, als de mannen van de censuur in Antwerpen, deze werking mogelijk maakten. Dat dit leidde tot een verbeterde strijd om invloed met de Belgische patriotten in Alten-Grabow werd eveneens duidelijk aangetoond. Daarbij trokken de activisten aan het kortste eind.

Het is hier gepast om te wijzen op het feit dat Armand Wullus, student Germaanse talen in Leuven – hij had in 1914 nog een jaar te studeren – ook gevangenzat in Alten-Grabow. Rousseeu catalogeerde hem in de lente van 1918, zonder twijfel volgens aanwijzingen van de flamingantische krijgsgevangenen, als *“passief”* en zette hem zo op zijn lijst. Armand Wullus werd dus beschouwd als Vlaamsgezind maar voornamelijk geen activist. Hij kon het dus nog altijd worden, zo werd geredeneerd. De man kon als student bovendien in aanmerking komen voor overbrenging naar Göttingen waar de activistische invloed veel sterker was.⁴⁸ Daarvoor zette Rousseeu lijsten met tal van namen op papier. Hij kon toen nog niet weten dat Wullus onder de schuilnaam *“Rudiger”* een van de meest verbeterde snuffelaars in de activistische archieven zou worden. Blijft de vraag in hoeverre Wullus zijn ervaringen in Alten-Grabow daarin heeft laten meespelen.

Luc Vandeweyer (1956) is doctor in de geschiedenis en archivaris bij het Algemeen Rijksarchief. Hij publiceerde over tal van aspecten van de Vlaamse beweging in de Eerste Wereldoorlog, het interbellum en de Tweede Wereldoorlog.

48. ARA, Raad van Vlaanderen, D127: Rousseeu, nota van 19 april 1918.

ABSTRACT

Vandeweyer (Luc), De oprichtingsakte van de Vlaamsche Wacht in het kamp van Alten-Grabow, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, LXV, 2006, 3, pp. 214-245.

Luc Vandeweyer, *The memorandum of association of the Vlaamsche Wacht, in the Alten-Grabow Prisoner Of War camp*

This edition of original source material concerns a document of the Vlaamsche Wacht, an association, which served as a pivot for Flemish action and cultural and political awareness raising in the German Prisoner Of War camp of Alten-Grabow. Some German Prisoner of War camps promoted activism among the sympathizers of the Flemish Movement, as part of the *Flamenpolitik*, the obliging attitude of the German occupier during the First World War towards the Dutch speakers in Belgium, in order to help them to detach themselves from the connection with the Belgian state and to forge closer links with the German Empire. Luc Vandeweyer describes how the soldier Aloïs Valgaeren (1881-1942), an advocate of the Flemish Movement and an acquaintance of August Borms, co-founded, ran, and inspired the Vlaamsche Wacht amongst other things in Alten-Grabow. A library and the exchange of periodicals of the Flemish Movement with the Flemish homeland played an important part in this. For that matter, the Belgian patriotic counter forces were more vigorous in the Prisoner Of War camp of Alten-Grabow than in the similar camp of Göttingen (where the Germans tried to concentrate the potential Flemish activists as much as possible).

After his return to Flanders Valgaeren continued to be involved in activism. Having been punished after the war with imprisonment and a high fine he consequently lived a rather impoverished life. He died during the Second World War, after he had chosen again to collaborate.